

ЛУГАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ ім. Т.Г. ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

СБІТНЄВА Людмила Миколаївна

**ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ
КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ
ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ МУЗИКИ**

13.00.01 - Теорія та історія педагогіки

Л. Сбітнєва

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ - 1996

7(100)(091)

АВ 36.948

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Луганському державному педагогічному інституті ім. Т. Г. Шевченка університету.

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00760978 (.)

Науковий керівник - член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор **Шевченко Г.П.**

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор **Коваль Л.Г.** ;
- кандидат педагогічних наук, доцент **Карпенко І.М.**

Провідна установа - Київський державний лінгвістичний університет

Захист відбудеться "14" березня 1997 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.18.03.01 у Луганському державному педагогічному інституті ім. Т.Г.Шевченка за адресою 348011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Луганського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка.

Автореферат розісланий "10" лютого 1997 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

О.О.МІХНО

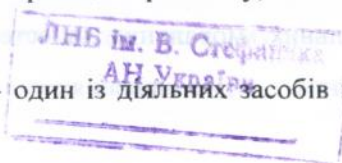
Актуальність дослідження. Питання виховання Людини, Особистості як духовної цінності є вічними в педагогічній науці. Відмінність людини від усіх інших істот полягає в наявності духовності, у розвитку інтелектуальних здібностей, здатності до творчості, до моральних та естетичних переживань. Саме емоційна насиченість визначає високу духовність людини як найвитонченішу, найпрекраснішу частку мікрокосмосу.

В.І.Вернадський, розробляючи теоретичні засади формування духовності особистості, підкреслював, що “духовні виявлення людини” становлять “явище величезного значення, можна сказати, основного, що відповідає властивостям вищих форм життя людини”.

Духовна сутність школяра виявляється світовідношенням до навколишньої дійсності, природи, мистецтва, до всього того, що становить зміст людського буття. А одним із найважливіших компонентів світовідношення є емоційна культура. Сьогодні, унаслідок жорстокості нових, дещо потворних ринкових відносин, складної економічної ситуації, все більше починає панувати байдужість, відсутність співчуття, співпереживання, милосердя, самопожертви.

Могутнім засобом розвитку духовності підростаючих поколінь, виховання емоційної культури є музика. Вокально-хорова музика, яка, за висловом К.Д.Ушинського, “організує, об’єднує школярів, виховує їх почуття, вносить життєрадісність, яскравість у шкільне життя”, займає значне місце у вихованні в підлітків національного образу світу. Адже саме в українській пісні відбито світогляд і світорозуміння українського народу на кожному етапі його історичного розвитку, його морально-естетичні норми, смаки та ідеали.

Вокально-хорова творчість - один із діяльних засобів відбиття та

пізнання дітьми світу; вона створює умови для самовираження й самоствердження особистості, поширює досвід естетичних та життєвих відносин, допомагає підліткам через активні особистісні переживання художнього образу здійснити перехід до більш глибокого пізнання мистецтва, до усвідомлення серйозної художньої творчості.

Проблема виховання емоційної сфери школярів знайшла своє теоретичне обґрунтування в роботах філософів та культурологів - Арістотеля, Платона, Б.Спінози, І.Канта, Л.Фейєрбаха, А.Швейцера; педагогів - Я.Коменського, Й.-Ф.Гербарта, Д.Локка, Ж.-Ж.Руссо, П.Д.Юркевича, Й.Г.Песталоцці, К.Д.Ушинського, Б.Л.Яворського, В.О.Сухомлинського, психологів- Л.С.Виготського, В.К.Вілюнаса, Б.І.Додонова, К.Ізарда, О.В.Запорожця, О.Н.Лука, П.В.Симонова, С.Л.Рубінштейна, А.О.Смирнова, Б.М.Теплова, Г.Х.Шингарова, П.М.Якобсона та ін.

Удосконалення змісту і методики художньої освіти в загальноосвітній школі були предметом розгляду в роботах І.Ф.Гончарова, Є.В.Квятковського, Д.Б.Кабалевського, В.С.Кузіна, Б.М.Неменського, О.Р.Мазуркевича, Б.П.Юсова та ін. У них авторами стверджується думка про те, що програми дисциплін естетичного циклу повинні орієнтувати вчителя на розвиток у школярів естетичних почуттів, естетичного сприйняття художнього образу, емоційно-образного мислення, уяви, фантазії. Мистецтво, і особливо музика, повинні сприяти розвитку емоційної, морально-естетичної сфери, пробуджувати в особистості істинно людські якості, закладені природою.

Питання емоційної культури підлітків, зокрема її складових - інтелектуальних, моральних та естетичних почуттів були поставлені в дисертаційних дослідженнях Н.Є.Миропольської, Л.Г.Коваль,

О.П.Рудницької, Т.Л.Антоненко, С.М.Батракової, Ю.С.Чернова та ін. Автори акцентують увагу на розкритті суті культури почуттів і методици та педагогічних умовах їх виховання засобами різних видів мистецтва.

Однак цілісного розгляду проблема виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорового співу ще не знайшла.

Емоційна культура розглядається нами як частка духовної культури підлітка, в якій органічно поєднані емоційно-естетичне сприйняття, емоційний відгук та творче відтворення синтетичного музично-поетичного художнього образу.

Отже, існуючі суперечності у формуванні духовної культури особистості, потреба практики в розробці питань формування емоційної культури підлітків зумовили вибір нами теми дисертаційної роботи "Виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорової музики".

Об'єкт дослідження - процес виховання емоційної культури підлітків.

Предмет дослідження - педагогічні умови використання вокально-хорової музики у формуванні емоційної культури підлітків.

Мета дослідження - теоретичне обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка організаційно-методичної системи використання хорового мистецтва у вихованні емоційної культури підлітків у процесі роботи шкільного хору.

Гіпотеза дослідження - процес виховання емоційної культури буде ефективним за умови створення установки на емоційний відгук та включення школярів у хорову художньо-творчу виконавську діяльність з естетичного сприймання та створення синтетичного музично-поетичного художнього образу, який цілісно впливає на естетичний та

загальнокультурний розвиток підлітків.

Завдання дослідження :

- визначити рівень дослідження проблеми у філософських, психологічних, педагогічних та музикознавчих аспектах;
- дати теоретичне обґрунтування сутності поняття “емоційна культура підлітків” і розкрити значущість вокально-хорового співу в емоційному житті підлітків;
- розробити та експериментально перевірити організаційно-педагогічну систему застосування хорового співу у вихованні емоційної культури підлітків і перевірити її ефективність.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять філософські, культурологічні та музикознавчі положення щодо ролі мистецтва, і особливо вокально-хорового, у духовному житті особистості ; щодо творчої діяльності та художньої творчо-виконавської діяльності, щодо естетичної свідомості, єдності розумових і емоційних процесів, природи музично-художнього образу та особливостей його сприйняття.

У дослідженні було використано комплекс методів :

теоретичні - аналіз філософської, мистецтвознавчої, психолого-педагогічної літератури за проблемою дослідження, моделювання, осмислення, узагальнення та систематизація практики виховання учнівської молоді засобами вокально-хорової музики, ретроспективний аналіз власного музично-педагогічного досвіду;

емпіричні - спостереження, анкетування, бесіда, експертна оцінка, педагогічний експеримент (констатуючий та формуючий).

Дослідно-експериментальну роботу здійснено в три етапи :

На **першому етапі** (1992-1994) - вивчалась філософська, психологічна, педагогічна та мистецтвознавча література, була

сформульована гіпотеза дослідження, конкретизовані його завдання, здійснено перевірку завдань констатуючого експерименту, розроблено методика формуючого експерименту.

На другому етапі (1994-1995) проведено формуючий експеримент, перевірено ефективність розробленої організаційно-методичної системи виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорової музики, проаналізовано результати дослідно-експериментальної роботи.

На третьому етапі (1995-1996) узагальнено проміжні та кінцеві результати педагогічного експерименту, сформульовано основні висновки дослідження, здійснено практичне їх впровадження, розроблені відповідні рекомендації.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні змісту та суті поняття “емоційна культура підлітків”, у теоретичній розробці педагогічної технології виховання емоційної культури засобами вокально-хорової музики.

Теоретична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні емоційного впливу вокально-хорового мистецтва на підлітків, на розвиток їх особистісних якостей, у розробці основних компонентів емоційної культури, положення про взаємозалежність особистісних якостей від наявної системи засобів вокально-хорового мистецтва.

Особистий внесок автора полягає в теоретичному обґрунтуванні суті поняття “емоційна культура”, визначенні його змісту та системи емоційних засобів виразності музично-художнього образу, у розробці організаційно-методичної системи естетичного виховання підлітків; у особистій участі автора в практичній роботі по вивченню та впровадженню результатів дослідно-експериментальної роботи в практику хорової студії.

Практична значущість дослідження полягає в розробці методики виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорової музики, програми розвитку творчої діяльності шкільного підліткового хору з опорою на національний музичний образ, на виховання в дітей національних рис характеру, у створенні методичних рекомендацій для керівників дитячих шкільних хорових студій, організаторів виховної роботи середніх шкіл та дитячих позашкільних закладів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методичним та теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень, використанням комплексу методів науково-педагогічного дослідження, адекватних його об'єкту, меті та завданням, а також кількісним та якісним аналізом результатів експериментальної роботи.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися в середніх загальноосвітніх школах № 13, 16, 59, 60, у музичній школі № 3 міста Луганська.

На захист виносяться положення :

- зміст поняття “емоційна культура підлітків”;
- педагогічні умови впливу вокально-хорової музики на розвиток особистісних якостей підлітків і творчих художньо-музичних виконавських здібностей;
- теоретична розробка педагогічних технологій виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорової музики з опорою на національний музичний образ.

Основний зміст роботи

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження, робота складається із вступу, двох глав, висновків, списку використаної

літератури.

У **вступі** обгрунтовано вибір теми дослідження, актуальність, визначено об'єкт, предмет та мету дослідно-експериментальної роботи, сформульовано гіпотезу, конкретизовані завдання, основні етапи експерименту, розкрито наукову новизну, теоретичну й практичну значущість дослідження, основні положення, що їх винесено на захист, а також викладено відомості про апробацію результатів експерименту.

У **першій главі** "Теоретичні основи виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорової музики" розглядається зв'язок проблеми виховання емоційної культури з проблемами виховання духовної культури особистості в контексті проблем національного виховання молоді засобами вокально-хорового мистецтва, визначається місце вокально-хорової творчості у естетичному вихованні сучасних підлітків.

Під час аналізу філософської, психолого-педагогічної та музикознавчої літератури було з'ясовано, що проблема емоційних станів органічно пов'язана з розвитком духовності людини. Досліджена динаміка розвитку поглядів на використання вокально-хорового мистецтва у вихованні підростаючих поколінь. Акцентована увага на виховній та катарсичній функціях мистецтва в цілому та вокально-хорового як найбільш доступного виду творчості.

Духовність - культурологічне поняття, яке розкриває присутність у кожної людини духовних почуттів. Головна умова наявності духовності - культура. Філософський аналіз літератури приводить до думки, що культура - це творення людського світу людиною. Це дає підставу стверджувати, що вокально-хорове мистецтво має велику силу емоційного впливу на людину і з давніх часів використовується як педагогічний

спосіб виховання особистості.

Античним мислителям Арістотелю, Арістотелю, Квінтіліану вплив вокальної музики на емоції людини здавався безмежним. Думки Арістотеля про природу та характер людських переживань під час сприйняття творів мистецтва, вчення про очищувальний характер цих переживань - "катарсис" підтверджують важливість виховного значення мистецтва музики. Елемент давньогрецького розуміння музики як психологічного впливу був навіть більш популярним, ніж її математичне трактування.

Античні філософи заклали основи об'єктивної потреби культивування людських почуттів для досягнення ідеалу внутрішньої гармонії особистості, висунули на перший план духовний розвиток людини та визнали музику необхідним компонентом у вихованні.

Представники класичної західноєвропейської філософської думки Ф.Шіллер, Л.Фейербах, Ж.Ж.Руссо стверджували, що саме через естетичні емоції, які виникають під час сприйняття музичних образів, відбувається процес поступового духовного збагачення людини. Музика, відображаючи дійсність через різнобарвний світ почуттів, не має рівних серед усіх інших видів мистецтва за впливом на емоційний світ людини. Думки філософів єдині в тому, що музика через світ музичних образів, різноманітні переживання впливає й на конкретні вчинки людини, на формування її світовідчуття, світогляду.

Давні пам'ятники культури слов'ян підкреслюють, що мистецтво співу займало почесне місце в житті наших предків. Музичній освіченості надавалось великого значення в період найбільшого політичного та культурного розквіту давніх слов'ян - князювання Володимира та Ярослава. Саме з цього часу друкуються перші співацькі книги й на Русі

з'являються перші князі співу.

Силу емоційного впливу хорового мистецтва на людину здавна використовувала церква. Церковний спів посилював розкішність та святковість церковного дійства, молитва у формі хорового співу робила людей активними учасниками релігійного культу, створювала неповторну атмосферу емоційного настрою.

За свідченням І.Огієнка, у XVI-XVII в. в Україні була вироблена оригінальна педагогічна система, в якій важливе місце займало хорове виховання. Представників української філософської думки Ф.Прокоповича, Г.С.Сковороду, Я.Козельського, О.В.Духновича, П.Д.Юркевича цікавили питання духовної культури й особливо розвитку емоційної сфери кожної людини, глибина та різноманітність її переживань. Так, філософ, поет, композитор, педагог-просвітитель Г.Сковорода убачав у пісенній творчості шлях до людських серцець, до збудження думок.

Про значення пісенної народнопоетичної творчості влучно зауважив М.В.Гоголь : “Пісні українські можуть дійсно називатися історичними, тому що вони ні на мить не відриваються від життя і завжди точно передають емоційний стан почуттів”.

Заслуговує на увагу педагогічна та творча діяльність українського композитора, музичного теоретика XVII в.-М.П.Ділецького. Розуміння музики як засобу виразу людських почуттів пов'язувалося із різним забарвленням мажору та мінору, хоча чіткого розуміння ладу та тональності ще не було.

Вокально-хорова музика була закладена в основу діяльності видатних композиторів та педагогів М.В.Лисенка та М.Д.Леонтовича. М.В.Лисенко підкреслював, що твори народно-пісенної творчості як

краплини живої води падають у молоді душі. М.Д.Леонтович, який створив цілісну систему хорового виховання дітей, працював над розвитком пам'яті дітей, музичних здібностей, "виявом людських емоцій", виховував дисциплінованість, стриманість і волю. Майстер хорового мистецтва вважав народну пісню необхідною та важливою частиною репертуару.

Історія розвитку вокально-хорового мистецтва свідчить про його великі потенційні можливості впливу на духовний світ дитячої особистості, на емоційну сферу, на пробудження міцних енергетичних ресурсів кожної людини. У різні історичні епохи жанри вокально-хорового мистецтва цілеспрямовано використовувалися для формування певного типу світогляду, морально-естетичного відношення до світу, до людей.

Аналіз психологічної літератури дозволяє стверджувати, що питання емоційного життя людини ставали предметом роздумів ще до того, як вони стали об'єктом спеціальних психологічних досліджень. Із часів античної філософії висловлюється думка про емоції як важливу умову людської поведінки. Грунтовні спроби упорядкувати емпіричний матеріал про вияви емоцій були здійснені Р.Декартом, І.Кантом, Б.Спінозою. У другій половині XIX в. Рибо, Вундт, Ч.Дарвін вирішують питання про психологічні особливості емоцій і почуттів, про їх генезис. Емоційні явища розглядалися як факт свідомості (В. Вітвицький, В.Вундт, Тітченер), як специфічний вид фізіологічних процесів (У.Джемс, К.Ланге, Д.Уотсон), як регулятор діяльності (З.Фрейд, Мак-Дауголл). Досліджуючи питання про взаємини між афективною сферою й знаннями, Л.С.Виготський, Ж.Піаже, С.Л.Рубінштейн, В.К. Вілюнас дійшли висновку, що інтелект та емоції неподільні, пов'язані

між собою.

Основою концепції емоцій, розробленої вітчизняними психологами, виступає положення про емоції як форму функцій відображення та регулювання мозку, хоча емоційні процеси тісно пов'язані з фізіологічними процесами організму. Особливо підкреслюється, що протягом дитинства емоції проходять шлях прогресивного розвитку, стають змістовнішими, ускладнюються форми їх вияву під впливом соціокультурних умов життя та виховання.

Людині притаманні особливі емоції - естетичні, суб'єктивні переживання, форма безкорисливої людської насолоди. Естетичні емоції відрізняються від усіх інших тим, що через акти ціннісного розуміння об'єктів дійсності проникають у сутнісні властивості явищ навколишнього світу, людських взаємин.

Аналіз вітчизняних робіт, присвячених досліджуваній проблемі, дозволяє дійти висновку, що емоції, які викликаються музикою, виконують компенсційну функцію, яка спрямовує розумову діяльність, виступає стимулом для виникнення питань світоглядного характеру.

Проблема психології мистецтва, емоційного впливу мистецтва на особистість розглядається в роботах О.М.Леонтьєва, Л.С.Виготського, Б.М.Теплова, А.О.Смирнова. О.М.Леонтьєв вважає, що продукти естетичної діяльності несуть людям емоції та почуття, але вже змінені, очищені, підкреслює, що мистецтво емоційне тому, що відкриття особистісної сутності є актом найвищого ступеня емоційної напруги. Л.С.Виготський при встановленні законів впливу мистецтва на людину застосував новий "об'єктивно-аналітичний метод" психології мистецтва. Обидва психологи розглядають твір мистецтва як систему емоційних подразників. Таким чином, аналізуючи таку систему, можна відтворити

систему емоційної реакції. У катарсисній природі естетичного почуття, у якій здійснюється перехід безпосередньої емоції на рівень духовно-емоційного відношення, на рівень “розумних емоцій”, Л.С.Виготський убачав стійке духовне співчуття, в якому стикаються протилежні емоції, які приводять у катарсисі до роздумів.

Б.М.Теплов уважав музику засобом спілкування між людьми, підкреслював, що музичність притаманна усім людям, що не існує здібностей, які б не розвивалися в процесі діяльності, що музичне переживання за суттю є емоційним.

Ми поділяємо точку зору В.Л.Поплужного стосовно того, що емоційна культура є своєрідним підсумком рівня емоційної вихованості дітей, показниками якої є багата емотивність, оволодіння власною емоційною поведінкою, здібністю розуміти почуття інших людей і нести відповідальність за власні почуття.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури приводить нас до визначення сутності поняття емоційної культури. Емоційна культура - це складне динамічне утворення, якість, що виявляється в здатності особистості емоційно відгукуватися на інтелектуальні, морально-естетичні вияви життєдіяльності, у потребі творення та перетворення навколишньої дійсності та мистецтва.

Емоційна культура школяра, образно кажучи, це контролююча і коригуюча система управління внутрішнім світом, поведінкою, вчинками особистості школяра, його багатопланового ставлення до природи, людей, мистецтва, навколишньої дійсності.

Домінантами поняття “емоційна культура” виступають емоційний відгук, сенсорна культура, емоційно-естетичне переживання, відчуття музичної та поетичної мови, потреба в творенні.

Питання виховання емоційної сфери розглядалися в роботах П.М.Якобсона, П.В.Симонова, О.М.Лука, Б.І.Додонова, Б.Л.Яворського та ін. Б.Л.Яворський вважав, що під час створення основи для розвитку художнього творчого мислення, формування музичної ідеології засобами яскравих музичних образів педагоги мають можливість викликати в дітей глибокі враження та емоційні реакції. Вчений підкреслював важливість накопичення музичних вражень для повноцінного виховання, провідну роль народної музики.

Саме в підлітковому віці складається своєрідне, неповторне відношення до світу, до мистецтва, до духовних цінностей. Д.Б.Кабалевський, В.О.Сухомлинський підкреслювали, що без музичного виховання неможливе розумове виховання, що саме хорова робота в школі допоможе виплекати в кожному учневі паростки добра й краси, привести дітей до джерел народної творчості й народної мудрості.

Різноманітні сторони виховної, творчої та організаційної роботи в дитячих хорах відображені в статтях відомих хормейстерів Г.А.Струве, В.М.Шацької, В.Попова, В.Г.Соколова, В.І.Сафоновой, Г.Урбановича, В.І.Іоновой, І.Зеленецької, Т.М.Овчинниковой та багатьох інших. Їх думки сходяться в тому, що хорова дитяча творчість має великі потенційні можливості для виховання духовної культури школярів, допомагає через активні особистісні переживання художнього образу здійснити перехід до більш глибокого пізнання мистецтва. Педагоги отримують можливість керувати розвитком естетичних почуттів школярів шляхом добору творів різного характеру, викликаючи різні емоції, закріплювати види емоційних відгуків на вплив навколишнього світу. Активна участь підлітків у житті творчого дитячого колективу не лише знайомить їх із секретами вокальної майстерності, розвиває їх музичні здібності, вокально-виконавські

навички, але і викликає насолоду від участі в творчій праці.

Г.А.Струве, один із засновників дитячих хорових студій, які набули великої популярності серед дітей у 70-80-і роки, вважав, що дитячі пісні викликають у дітей надзвичайне душевне піднесення, радісне почуття єднання, бажання створити щось добре для людей.

Таким чином, історико-генетичний аналіз проблеми підтверджує, що протягом століть вокально-хорове мистецтво виступало могутнім фактором виховання особистості, найбільш ефективним засобом впливу на її емоційну сферу, стимулом розвитку творчих здібностей. Хоровий спів, як найбільш посильний вид творчості, ставав засобом естетичного виховання підростаючих поколінь. Емоційна культура відбиває загальнокультурну спрямованість особистості та сприяє формуванню естетичного відношення до мистецтва, до навколишньої дійсності.

У другій главі “Педагогічні умови виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорової музики” подається аналіз стану виховання емоційної культури школярів засобами хорового співу, розглядаються питання організації шкільної хорової діяльності. Виявлені потенціальні можливості змістовної сторони навчально-виховного процесу в дитячому хоровому колективі, специфіка якого полягає у різноманітних видах вокально-хорової роботи, творчої художньо-виконавської діяльності, розвитку особистісних якостей, у формуванні культури спілкування та поведінки учнів.

У сучасній загальноосвітній школі виявляється тенденція до погіршення виховання дітей засобами мистецтва та вокально-хоровим, зокрема. Знижується рівень загальної культури, художній смак, спотворюються естетичні ідеали. У школах майже не лунає хоровий спів, шкільні хорові колективи стають рідкістю. Виявляється протиріччя між

потребами дітей підліткового віку в емоційному насиченні музичними образами та шкільною програмою з музики.

Сучасне ставлення підлітків до музики, особливо хорової, визначається тим, що діти не отримують відповідного музичного виховання в школі. Єдиною музичною потребою дітей стає найчастіше однопланова музика, яка не вимагає підготовки, уваги та глибокого переживання. Програма школи не передбачає логічного просування від пробудження елементарних естетичних переживань дітей до творчого вияву їх особистостей засобами вокально-хорової музики.

Аналіз результатів опитування підлітків доводить, що більшість учнів практично не стикається з пісенним видом мистецтва, хоча й виявляє інтерес до нього.

На етапі констатуючого експерименту вивчався рівень емоційної культури підлітків, існуюча практика виховання емоційної культури засобами вокально-хорової музики, відношення підлітків до даного виду творчості. Серед учнів 7-9 класів загальноосвітніх шкіл м. Луганська було проведено комплексне збирання інформації (анкетування, тестування, бесіди, творчі завдання). Школярам пропонувалося відповісти на питання, які були безпосередньо чи опосередковано пов'язані з вокально-хоровим мистецтвом і дозволяли виявити рівень емоційної чуйності до вокально-хорової музики, виявити музичні запити, інтереси підлітків. Метод діагностуючих творчих завдань дозволив визначити рівень естетичних суджень про твори мистецтва, рівень розвитку образного мислення та естетичних почуттів під час сприйняття художнього образу.

Аналіз результатів свідчить, що підлітки виявляють емоційну чуйність до вокально-хорової музики. Виявлена цікава закономірність: 90 % дітей співали в дошкільному віці, 75 % - у початковій школі і лише 50

% полюбляють співати в підлітковому віці. 8 % учнів співають у шкільних хорових колективах, але 70 % дітей співали б у хорі, коли б такі колективи збирали не примусово. Підлітки з повагою ставляться до дітей, які займаються хоровою творчістю, і бажають щоб і в їхній школі працювали такі колективи.

Позначається тенденція відходу дітей від активної музичної діяльності. 40 % полюбляють лише слухати хорову музику, відзначаючи, що не співають через відсутність музичних здібностей. Переважна більшість підлітків відзначають значущість вокально-хорового мистецтва, необхідність пісенної творчості в житті людини. Вражає відповідь семикласника, який вважає, що пісня може привести людину до самогубства.

Результати опитування свідчать, що тільки 10 % підлітків розуміються в жанрах музики, виразових засобах, специфічних особливостях вокально-хорової музики. 70 % дітей не назвали жодного українського композитора, майже нічого не знають про пісенні традиції України. Разом із тим, 30 % дітей називають улюблену народну пісню, підкреслюють, що в таких піснях закладено глибокий смисл у поєднанні з красивою мелодією.

Творчі завдання дозволили виявити низький рівень образного мислення та уяви у 80 % підлітків. Найчастіше твори мистецтва аналізуються на рівні наївно-чуттєвого сприйняття, естетична сутність класичних вокально-хорових творів, морально-естетичні аспекти народної пісні залишаються поза увагою школярів.

Діагностування рівня розвитку емоційної культури учнів підліткового віку переконує в необхідності розробки методичної системи використання вокально-хорової музики для впливу на емоційну сферу

підлітків, організації емоційного виховання учнів.

Отримані результати дозволяють дійти висновку, що вокально-хорове мистецтво повинно посісти у виховній системі загальноосвітньої школи належне місце. Заняття хоровою творчістю надає естетичну спрямованість усьому процесу виховання, сприяє формуванню творчої, активної особистості, яка здатна сприймати, відчувати, оцінювати навколишню дійсність за законами краси. На нашу думку, заняття співом стимулюють емоційне, конкретно-образне мислення, впливають на психічне становлення особистості.

Ми визначаємо наступні види вокально-хорової роботи в шкільному хоровому колективі, які виступають найбільш ефективними у вихованні емоційної культури підлітків :

- 1) розвиток музичних здібностей, співацького голосу, виконавчих навичок;
- 2) опанування системою естетичних та музикознавчих знань;
- 3) добір різнохарактерного репертуару з яскравими музично-художніми образами;
- 4) творчий характер навчальної діяльності у сприйнятті та створенні синтетичного музично-художнього образу вокально-хорових творів;
- 5) виконавсько-концертна діяльність дитячого хору.

Вокально-хорові вправи не лише розвивають музичні та виконавські здібності дітей, їх голоси, але й сприяють розвитку уваги та уяви, образного мислення, емоційної пам'яті. Під час відтворення за допомогою голосу різних емоцій, що містяться в музичних темах, діти здійснюють процес пізнання свого внутрішнього світу, а тому вчаться співпереживати й іншим людям. Робота над диханням, яке виступає основою хорового співу, сприяє фізичному розвитку підлітків. Вокально-

хорові вправи, робота над дикцією, фразуванням спрямовані не лише на вироблення чистої інтонації, але й на оволодіння дітьми культурою мови. Виховання будь-якої вокально-хорової навички, її відчуття полегшуються, якщо діти отримали основи музичної грамоти. Тому паралельно з розвитком вокально-виконавчих навичок ми працюємо над розвитком музичної грамотності, яка дозволяє підліткам узагальнити накопичений соціально-музичний досвід.

Однією з суттєвих умов формування співацької діяльності дитячого хорового колективу є репертуар. Добір різноманітного за тематикою, жанрами репертуару допомагає підтримувати в школярів інтерес до хорового виконавства, викликає в підлітків широкий спектр емоційних почуттів. Дитяча хорова музика є емоційно-яскравим джерелом пізнання образу життя, колориту, духовного змісту будь-якої епохи.

Ми вважаємо, що основою виховання в підлітків художнього смаку, професійних співацьких навичок, в тому числі і багатоголосного співу є народна та класична музика. Народна пісня, в якій зручна та мелодійна інтонація збігається з глибоким текстом, широтою мелодичної фрази, яскравою виразністю образів, сприяє процесу пізнання національних традицій, звичаїв народу.

Можна підтримати Б.М.Теплова, який стверджував, що почуття музичного ритму має не лише моторну, а й емоційну природу. Тому вважаємо за потрібне використовувати ритміку, яка здатна навчити дитину передавати образний зміст твору через пластику рухів під музику.

Дитяча класична музика як еталон смаку являє собою єдність форми та змісту, гармонійну ясність та довершеність, глибину втілення почуттів. Викликає інтерес і сучасна дитяча хорова музика з яскравими музичними образами патріотизму, лірики, природи, краси людських

взаємин тощо. Сучасна гармонія, ритм виступають додатковим стимулом для виникнення емоційних процесів із естетичними емоціями.

Хорове мистецтво - мистецтво синтетичне, воно об'єднує музику, вокальний спів, акторську майстерність, органічно пов'язане з уроками літератури, історії, образотворчого мистецтва. Щоб правильно зрозуміти художній образ, відбитий у творах різних часів та народів, необхідно уважно познайомитися з життям епохи, природою, звичаями, культурою того часу, літературними джерелами тощо. Взаємодія мистецтв у дитячій хоровій творчості сприяє не лише музично-виконавському зростанню підлітків, але й розвитку загальної культури дітей.

Безпосередньо-емоційне сприйняття, глибоке переживання синтетичного музично-художнього образу та передача його слухачам викликають глибокі емоційні процеси підлітків. При повторенні такі процеси, закріплюючись в емоційній пам'яті, сприяють виникненню емоційних установок на творчо-естетичне відношення до мистецтва та дійсності.

Робота над художнім образом сприяє формуванню образно-художнього освоєння реального світу. Підлітки вчать оперувати образно-зоровими, образно-слуховими уявленнями, створювати в уяві нові образні узагальнення, комбінації з елементів звуку, зорового та словесного матеріалу.

Робота дитячого шкільного хору стає джерелом естетичних переживань не лише для учасників хору, але й для всіх учнів школи. Концертні виступи - це й звіт про виконану роботу, й пропаганда хорового мистецтва. Саме на концертах народжується емоційна єдність між виконавцями та слухачами. У процесі підготовки концертів у дітей розвиваються фантазія, ініціатива, вміння працювати в колективі,

взаємодопомога, формуються ціннісні орієнтації.

Таким чином, згадані види вокально-хорової роботи сприяють розвитку емоційної культури, розумінню значення вокально-хорового мистецтва як виду творчості. На духовний світ підлітка дані види вокально-хорової роботи здійснюють вплив за умови дотримання наступних принципів :

- єдність творчого та навчально-педагогічного процесів;
- міцний зв'язок із естетичною виховною роботою педагогічного колективу школи;
- врахування особливостей підліткового віку;
- охорона дитячого співацького голосу;
- орієнтація дітей на виконання творчих завдань та вияв самостійних творчих пошуків, ініціативи.

Експериментальна робота за складеними програмами та методиками здійснювалася в природних умовах шкільної концертно-виконавської роботи. Апробація педагогічних технологій виховання емоційної культури засобами вокально-хорового мистецтва передбачала виконання творчих завдань, ведення щоденників спільної діяльності з класними керівниками, бесіди, комплексні спостереження.

Розроблені педагогічні технології відповідають завданням послідовного розвитку музично-виконавських та вокальних здібностей, здатності до глибокого переживання художнього образу, поступового накопичення запасу улюблених творів, закладання основ музичного смаку. Створена на заняттях атмосфера радості викликала в дітей потребу в активному творчому відгуку при виконанні кожного практичного завдання.

Дослідно-експериментальна робота передбачала використання в репертуарі творів з урахуванням психологічних особливостей

підліткового віку, але обов'язково з яскравими музичними образами, ладовою основою, чітким метроритмічним розвитком, зручною теситурою та обмеженим діапазоном, помірною динамікою. Використовуючи на занятті декілька різнохарактерних творів, ведемо дітей від одного емоційного стану до іншого, від цілісного сприйняття характеру творів до усвідомлення особливостей музичної мови, а потім знову до цілісного сприйняття, але вже на більш високому рівні. Поступово в підлітків зростав інтерес до хорової музики різних жанрів, стилей, епох. Діти осягали художньо-образну сутність вокально-хорової музики через емоційне переживання художнього образу, усвідомлення змісту твору, знайомство з комплексом виразових засобів.

Особливого значення набувала робота над українським народнопоетичним пісенним матеріалом. Посильність партитури, глибокий текст із багатьма алегоріями, можливість застосування театральних пісенних образів, пластичних танцювальних рухів сприяли швидкому розвитку здібностей дітей; розвивали почуття форми, збуджували до творчості. Слід підкреслити, що саме робота над українською піснею сприяла виникненню в підлітків інтересу до історії та культури свого народу.

Особливу чуйність викликали в дітей твори мінорного ладу, у співі була наявна особлива зворушливість звучання, а використання творів без супроводу змушувала слух помічати найтонші відтінки виконання.

Аналіз результатів виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорового мистецтва свідчить, що в експериментальному хоровому дитячому колективі в порівнянні з контрольними групами спостерігається підвищення загального рівня

емоційної культури (60 % підлітків - до середнього рівня, 35 % - до високого рівня розвитку емоційної культури).

Складання різноманітного репертуару з музики різних народів, класичних творів, сучасної хорової музики дало можливість вести широку виконавсько-концертну діяльність. Колектив неодноразово брав участь у міських та обласних конкурсах дитячої хорової творчості, де займав призові місця.

Педагогічними умовами виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорової музики є :

- здібність емоційно відгукатися на вокально-хорову музику;
- створення емоційно-естетичної установки на сприйняття і відтворення музично-поетичного художнього образу;
- сумісна естетична діяльність педагогічного колективу школи і хору.

У заключенні дисертації викладені основні теоретичні та практичні результати дослідження. Специфічні особливості вокально-хорового мистецтва створюють умови для духовного розвитку підлітків, розвитку всіх особистісних якостей, виховання емоційної культури школярів.

Глибокі емоційні переживання виникають у підлітків у процесі роботи над розвитком музично-виконавських навичок, створенням синтетичного музично-художнього образу з опорою на метод емоційної драматургії. Розвинена емоційна культура виховує естетичне відношення до мистецтва та навколишньої дійсності, відкриває шляхи художнього та інтелектуального пізнання світу.

Як найбільш потужний вид творчості, хоровий спів надає можливість підліткам для самоствердження та самовияву.

Шкільна хорова діяльність виступає багатофункціональним художньо-виховним процесом.

Велике значення в реалізації завдань емоційного виховання має особистість педагога-хормейстера. Специфіка хорової роботи з дітьми вимагає від викладача не лише високого професіоналізму, глибоких знань педагогіки та психології, але й щирої любові до дітей. Тільки у вільному творчому спілкуванні з учнями, коли вчитель допомагає творчим пошукам, можливе ефективне виховання підростаючих поколінь, здатних сприймати, відчувати та творити себе й світ за законами краси.

Визначена структура шкільної хорової діяльності дозволяє розглядати функції роботи дитячого хорового колективу як своєрідного естетичного центру загальноосвітньої школи, широко використовувати виховний потенціал вокально-хорового мистецтва для усіх учнів навчального закладу.

Наведені висновки не претендують на остаточне вирішення даної проблеми. Подальшого дослідження потребують такі аспекти як індивідуальні особливості розвитку емоційної культури особистості, взаємозв'язок хорової діяльності учнів різного віку, проблеми естетичних переживань в процесі художньо-естетичної діяльності школярів та ін.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях :

1. Розвиток особистості школяра через розвиток емоційної сфери засобами вокально-хорової музики // Актуальні проблеми освіти та виховання учнівської молоді. Зб. наук. пр. Ч. III. - Луганськ, 1993. - С. 46-49.
2. Вплив співучих традицій України на виховання особистості школяра // Традиції виховання у світовій народній педагогіці : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 6-8 липня 1995 р. Ч.І. - Київ-Рівне, 1995. - С. 94-95.
3. Хорова музика та підлітки // Актуальні проблеми вдосконалення навчально-виховного процесу в сучасних умовах. Зб. наук. праць. - Луганськ : ЛГПІ, 1996. - С. 80-84.

4. Виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорового мистецтва // Проблеми формування духовної культури особистості. Зб. наук. пр. - Луганськ, 1996. - С. 40-44.

A n n o t a t i o n

Sbitneva L.N. Education of teenagers' emotional culture by means of vocal-choral music.

A thesis for a candidate's degree in pedagogics in the specialized field 13.00.01 - " Theory and history of pedagogics". Lugansk State Pedagogical Institute named after T.G.Shevchenko, Lugansk, 1996.

The problem of emotional culture development in schoolchildren - teenagers by means of vocal-choral music has been investigated. The historic and genetic analysis of interrelation of personality's emotional sphere with vocal-choral music has been given, a substantial essence of schoolchildren's emotional culture has been determined, the mechanism and pedagogical technologies of its development have been worked out.

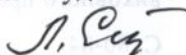
A н н о т а ц и я

Сбитнева Людмила Николаевна "Воспитание эмоциональной культуры подростков средствами вокально-хоровой музыки".

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Луганский государственный педагогический институт им. Т.Г.Шевченко. Луганск, 1996.

Исследована проблема воспитания эмоциональной культуры учащихся подросткового возраста средствами вокально-хоровой музыки. Дан историко-генетический анализ взаимодействия эмоциональной сферы личности и вокально-хоровой музыки, определена содержательная сущность эмоциональной культуры учащихся подросткового возраста, раскрыт механизм и педагогические технологии ее воспитания.

Ключові слова : емоційна культура підлітків, емоційний відгук, вокально-хорова музика, синтетичний музично-поетичний художній образ.

Підписано до друку 12.12.96р.Надруковано 19.12.96р.
Об'єм 1,2. Формат60x84 1/16 Тир. 100 примір.
Замовлення № 110 Печать RICOH,
348016, м. Луганськ, 16 лінія, 40, АТ " Укрроспромаш"

441990

AB 36.948

AB 36.948